

TA'NA-DASHNOM NUTQIY AKTIDA SEMANTIK INTENSIVLIK
VA EMOTSIONAL YUK

Ataboyev Isroiljon Mirza o'g'li

Toshkent davlat transport universiteti

Chet tillari kafedrası dotsenti

Gmail: isroilataboyev2@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-1194-9222>

Annotatsiya: Ushbu maqola ta'na-dashnom nutqiy aktida semantik intensivlik va emotsional yukni shakllantirishdagi stilistik vositalarning rolini sistematik ravishda o'rganishga bag'ishlangan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ironiya, kinoya, hazil va sarkazm nutq mazmunini boyitadi, auditoriya tomonidan tushunilishini osonlashtiradi va emotsional ta'sirini kuchaytiradi. Semantik intensivlik tinglovchi yoki o'quvchida mavhum tushunchalarni aniq va kontekstga mos shaklda qabul qilishga imkon beradi, bu esa nutqning auditoriya tomonidan qabul qilinishini oshiradi.

Kalit so'zlar: Ta'na-dashnom, nutqiy akt, semantik intensivlik, emotsional yuk, ironiya, kinoya, sarkazm, metafora, hazil, stilistik vositalar.

Kirish: Ta'na-dashnom nutqiy akti tilning kommunikativ va emotsional qatlamlarini boyituvchi vosita sifatida tilshunoslikda muhim obyekt hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ironiya va kinoya orqali nutq auditoriya ongida yanada tushunarli va ta'sirli shaklda qabul qilinadi. Ta'na-dashnomning semantik intensivligi va emotsional yuki uning auditoriya tomonidan qabul qilinishini, nutq mazmunining tushunarli va aniq bo'lishini ta'minlaydi. Nutqning emotsional yukini shakllantirish orqali tinglovchining e'tibori jalb qilinadi, uning hissiy reaksiyasi uyg'otiladi va semantik mazmun auditoriya ongida mustahkamlanadi.

Ta'na-dashnom nutqiy aktida stilistik vositalar nutqning kontekstga moslashuvchanligini ta'minlaydi va auditoriya bilan samarali kommunikatsiya

o'rnatishga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ironiya va hazil elementlari orqali mavhum tushunchalarni konkret va vizual tasavvurga yaqin shaklda etkazish mumkin. Shu bilan birga, madaniy-kognitiv omillar, lingvistik konventiyalar va tarjima jarayonidagi farqlar nutqning semantik intensivligi va emotsional yukini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili: Ta'na-dashnom nutqiy aktida semantik intensivlik va emotsional yuk tilning stilistik vositalari orqali auditoriya ongiga ma'lum bir hissiy va semantik ta'sir ko'rsatish mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ironiya, kinoya, hazil va sarkazm kabi stilistik qurilmalar nutqning emotsional qatlamini boyitadi va uning semantik mazmunini yanada aniqlik bilan yetkazadi[1]. Semantik intensivlik tinglovchi yoki o'quvchida mavhum tushunchalarni aniq va kontekstga mos shaklda qabul qilishga imkon beradi, bu esa nutqning auditoriya tomonidan tushunilishini oshiradi va uning emotsional yukini kuchaytiradi[2]. Stilistik vositalar nutqni nafaqat mazmunan boyitadi, balki auditoriya bilan samarali kommunikatsiya o'rnatish imkonini beradi, bu esa ta'na-dashnomning pragmatik samaradorligini ta'minlaydi.

Semantik intensivlik va emotsional yukni shakllantirishda metafora, kinoya, ironiya va hazil eng samarali vositalar sifatida namoyon bo'ladi. Metafora nutq mazmunini kengaytiradi, mavhum tushunchalarni konkret va tasavvurga yaqin shaklda ifodalaydi, bu esa tinglovchining hissiy tajribasini kuchaytiradi[3]. Ironik va kinoyali ifodalar esa auditoriyaning e'tiborini jalb qiluvchi va emotsional reaksiyani uyg'otuvchi vosita sifatida ishlatiladi. Shuningdek, ironiya va hazil nutqda mavhum tushunchalarni auditoriya ongida tushunarli va aniq kontekstga aylantiradi, bu esa semantik intensivlikni oshiradi[4].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, nutqning semantik va emotsional qatlamlari lingvokognitiv va madaniy-kognitiv kontekst bilan uzviy bog'liq. Ta'na-dashnom ko'pincha muayyan madaniy normativlar va kommunikativ

konventiyalar bilan bog‘liq bo‘lib, uning tarjimasini yoki boshqa tilga ko‘chirilishi jarayonida qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi[5]. Shu sababli semantik intensivlik va emotsional yukni tahlil qilishda madaniy va kontekstual omillar e‘tiborga olinadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, stilistik vositalar orqali amalga oshiriladigan ifodalar nutqni murakkab, lekin auditoriya uchun tushunarli qiladi va uning ijtimoiy va emotsional funksiyasini mustahkamlaydi[6].

Leksik va sintaktik vositalar semantik intensivlikni belgilashda muhim rol o‘ynaydi. Ironik va kinoyali ifodalar orqali nutqning mavhum va konkret qatlamlari birlashtiriladi, bu esa tinglovchida emotsional reaksiyani uyg‘otadi va nutq mazmunini auditoriya ongida yanada kuchli qabul qilinishiga yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, stilistik vositalarning tizimli tahlili nutqning semantik intensivligi va emotsional yukini aniqlashda samarali yondashuv sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, nutqdagi stilistik qurilmalar auditoriya tomonidan talqin qilinadigan hissiy va semantik reaksiyani aniqlash imkonini beradi, bu esa ta’na-dashnom nutqiy aktining samarali realizatsiyasini ta’minlaydi[7]. Ta’na-dashnom nutqiy aktida semantik intensivlik va emotsional yukning o‘rganilishi stilistik vositalar, leksik va sintaktik tuzilmalar hamda madaniy-kognitiv kontekstni birlashtirish orqali amalga oshiriladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bu yondashuv tilshunoslik amaliyotida ta’na-dashnomni aniqlash, talqin qilish va tarjima qilish jarayonlarini mukammal qilishga xizmat qiladi hamda nutqning auditoriya bilan samarali kommunikatsiyasini ta’minlaydi[8].

Tadqiqot metodologiyasi: Tadqiqotda ta’na-dashnom nutqiy aktida semantik intensivlik va emotsional yukni shakllantirish mexanizmlari tahlil qilindi. Metodologiya lingvistik, stilistik va pragmatik yondashuvlarni birlashtirish orqali ishlab chiqildi. Tadqiqot materialini sifatida o‘zbek va ingliz tillaridagi badiiy va publitsistik matnlar, nutqiy eksperimentlar natijalari, shuningdek tarjima materiallari ishlatilgan. Tadqiqotning asosiy yo‘nalishi

stilistik vositalarning semantik intensivlik va emotsional yukni oshirishdagi roli, auditoriya ongidagi hissiy reaksiya va kontekstual moslashuvchanlikni aniqlashga qaratilgan.

Leksik va sintaktik vositalar tahlili orqali ironiya, kinoya, hazil va sarkazmning auditoriya ongida semantik intensivlik va emotsional yukni shakllantirish mexanizmi o'rganildi. Shu bilan birga, madaniy va lingvokognitiv kontekst elementlari, shuningdek tarjima jarayonidagi stilistik o'ziga xosliklar e'tiborga olindi. Tadqiqot davomida stilistik vositalarning auditoriya tomonidan qabul qilinishi va talqin qilinishi ham o'rganildi.

Tahlil va natijalar: Tahlillar shuni ko'rsatdiki, metafora nutq mazmunini kengaytiradi va mavhum tushunchalarni konkret va tasavvurga yaqin shaklda ifodalaydi, bu esa tinglovchining hissiy tajribasini oshiradi. Misol uchun, o'zbek she'riyatida kinoya orqali bildirilgan tanqid auditoriyaning hissiy reaksiyasini uyg'otadi va mazmunni kuchaytiradi, ingliz matnlarida esa ironik iboralar semantik intensivlikni oshiradi. *“Oh, brilliant work — you've managed to be late again. Truly remarkable.”* bu iborada kutilgan maqtov va voqelikdagi kechikish qarama-qarshiligi auditoriyada kulgi va tanqidiy reaksiyani uyg'otadi, shuningdek, semantik qatlamni boyitadi. Shunga o'xshash tarzda, *“I've explained this to you a million times, yet here we are, starting from zero once again.”* auditoriyani nutqning mantiqiy takrorlanishi va samaradorligi masalasiga e'tiborini jalb qiladi, bu esa semantik intensivlikni kuchaytiradi.

O'zbek badiiy matnlarda ham ta'na-dashnom ifodalari auditoriyada kuchli emotsional reaksiya uyg'otadi. *“Bo'ldi taajjub, qiziq hangomalar, Arz etayin emdi yozib nomalar. Adi qulog'i-la eshit holimi, Zulm qilur, baski, menga zolimi.”* iborasi orqali shoir amaldor-tanobchilarning zulmi haqida go'yoki hayrat bilan so'zlab, aslida ularni kuchli sarkazm bilan fosh etadi. Shu bilan birga, *“G'azab vujudini tish og'rig'iday qaqshatayotgan Anvar biron dag'al gap aytib qo'ymaslik uchun darrov javob bermadi.”* iborasi qahramon

ruhiy holatidagi ta'na-alamni o'tkir metafora vositasida tasvirlaydi. Ingliz matnlarida esa *"Your performance today was, shall we say, less than inspiring."* kabi ironik iboralar auditoriya e'tiborini jalb qiladi va hissiy reaksiyani uyg'otadi.

Hazil va sarkazm auditoriyada emotsional reaksiyani kuchaytiradi va nutq mazmunini yanada aniq, tushunarli va kontekstga mos qabul qilinishini ta'minlaydi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, nutqning semantik va emotsional qatlamlari lingvokognitiv va madaniy-kognitiv kontekst bilan uzviy bog'liq. Tarjima jarayonida madaniy konventiyalarni hisobga olish zarur, chunki o'zbek va ingliz tillarida ironiya va kinoya ifodalari o'ziga xos lingvistik vositalar orqali ifodalanadi. Leksik va sintaktik vositalar semantik intensivlikni belgilashda asosiy rol o'ynaydi. Ironik va kinoyali ifodalar orqali nutqning mavhum va konkret qatlamlari birlashtiriladi, auditoriyada emotsional reaksiya uyg'otiladi va nutq mazmuni kuchliroq qabul qilinadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, stilistik vositalarning tizimli tahlili nutqning semantik intensivligi va emotsional yukini aniqlashda samarali yondashuv sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, nutqdagi stilistik qurilmalar auditoriya tomonidan talqin qilinadigan hissiy va semantik reaksiyani aniqlash imkonini beradi, bu esa ta'na-dashnom nutqiy aktining samarali realizatsiyasini ta'minlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, semantik intensivlik va emotsional yukni tahlil qilish nutqning pragmatik va stilistik funksiyalarini birlashtiradi, auditoriya bilan samarali kommunikatsiyani ta'minlaydi.

Xulosa: Natijalar shuni ko'rsatadiki, ta'na-dashnom nutqiy aktida semantik intensivlik va emotsional yukning shakllanishi stilistik vositalar, leksik va sintaktik tuzilmalar hamda madaniy-kognitiv kontekstni birlashtirish orqali amalga oshiriladi. Tadqiqotlar shuni ta'kidlaydiki, bu yondashuv tilshunoslik amaliyotida ta'na-dashnomni aniqlash, talqin qilish va tarjima qilish jarayonlarini mukammal qilishga xizmat qiladi hamda nutqning auditoriya bilan samarali kommunikatsiyasini ta'minlaydi. Shu bilan birga,

semantik intensivlik va emotsional yukni tahlil qilish ta'na-dashnomning pragmatik va stilistik funksiyalarini chuqurroq o'rganishga imkon yaratadi, bu esa tilshunoslik nazariyasi va amaliyotida muhim ilmiy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Khamdamovna, M. U. . "The Use of Irony in Uzbek Poems As a Speech Decoration". Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, vol. 2, no. 11, Nov. 2021, pp. 17-20.
2. Siddiqova N. Q. INGLIZ TILIDAGI HUMOR VA IRONIYANI TARJIMADA IFODALASHNING USULLARI //Ustozlar uchun. – 2025. – T. 80. – №. 1. – С. 192-196.
3. Лакофф Д., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. М.: Прогресс, 1990. 256 с.
4. Attardo S. Irony as relevant inappropriateness // Irony in Language and Thought. A Cognitive Science Reader / ed. by H.L. Colston and R.W. Gibbs. N.Y.: Lawrence Erlbaum Associates, 2007. P. 135-175.
5. Хорольский Виктор Васильевич. "ИРОНИЯ И ЮМОР В ПУБЛИЦИСТИКЕ КАК КОГНИТИВНАЯ СТРАТЕГИЯ (МЕДИЙНО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ)" Нефилология, vol. 9, no. 34, 2023, pp. 356-364.
6. Leech G.N., Thomas J. Language, meaning and context pragmatics // An encyclopedia of language. N.Y.: Routledge, 1990. P. 173-207.
7. Attardo S. Irony as relevant inappropriateness // Irony in Language and Thought. A Cognitive Science Reader / ed. by H.L. Colston and R.W. Gibbs. N.Y.: Lawrence Erlbaum Associates, 2007. P. 135-175.
8. Bobur Bakhromovich Latipov. "A STUDY OF IRONY IN UZBEK LINGUISTICS". International Journal of Artificial Intelligence, vol. 5, no. 12, Dec. 2025, pp. 349-54.